

единенных Наций: Сб. док-тов / Сост. В. Н. Дурденевский, С. Б. Крылов. М., 1956. 5. Agostinho Zacarias «The United Nations and International Peacekeeping», Tauris Academic Studies, I.B. Tauris Publishers, London – New York, 1996. 6. Agostinho Zacarias «The United Nations and International Peacekeeping», Tauris Academic Studies, I.B. Tauris Publishers, London – New York, 1996. 7. Adam Roberts «The Crisis in UN Peacekeeping», Survival, vol.36, no.3, Fall 1994. 8. Кортунов А. В. Россия и реформы ООН. М., 1995. 9. Gerald B. Helman and Steven R. Ratner. «Saving Failed States.» Foreign Policy, no.89, Winter 1992–1993; Edward Mark, William Lewis «Triage for Failing States». Institute for National Strategic Studies., National Defense University, McNair Paper 26, Washington DC, 1994.

Надійшла до редколегії 08.01.08

Н. В. Шахман

ПРАВА І СВОБОДИ ОСІБ З ПСИХІЧНИМИ РОЗЛАДАМИ

Відповідно до положень Конституції України, принципи якої побудовані на кращих моральних засадах людства, стверджується, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю [1]. Одним із найбільш уразливих суб'єктів, чії права можуть порушуватись, є особи з психічними розладами.

Питання захисту особистих немайнових прав досліджували провідні вітчизняні та зарубіжні правознавці В. В. Копейчиков, І. Б. Ксенко, С. В. Ківалов, Л. О. Красавчикова, В. О. Котюк, А. В. Сурилов, С. С. Алексєєв, Л. С. Явич, М. В. Кравчук, О. Ф. Скакун та інші, але незважаючи на значний теоретичний і практичний прогрес у цій сфері, питань захисту осіб з психічними розладами вони торкались лише епізодично. Тому за межами юридичних досліджень лишається велика частина суспільних відносин, що потребують дослідження та практичного врегулювання.

Метою статті є дослідження юридично-медичних проблем захисту осіб з психічними розладами та формулювання пропозицій щодо покращення правотворчої та правозастосовної діяльності органів державної влади у цій сфері.

Що ж таке права людини і громадянина? Як це не дивно, в сучасній юридичній літературі немає на це питання однозначної відповіді. Дослідимо, як провідні вчені розуміють особисті немайнові права людини і громадянина.

І. Б. Усенко визначає особисті права як такі, що забезпечують життя людини, цінність її особи, свободу, недоторканність, особисту безпеку і правовий захист [2, с. 124]. В. В. Копейчиков стверджує, що особисті права – це можливості людей, що характеризують їхнє фізичне та біологічне існування, задоволення духовних і деяких інших потреб [3, с. 345]. С. В. Ківалов визначає особисті (громадянські) права людини – як закріплені правом можливості фізичного існування й духовного розвитку людини.

Ними володіють усі індивіди незалежно від свого правового стану, які проживають на території України (громадяни України, іноземні громадяни і піддані, апатриди) [4, с. 154]. Л. О. Красавчикова підкреслює, що особисті немайнові відносини, не пов'язані з майновими, – це суспільні відносини, які складаються з приводу нематеріальних благ, що мають позаекономічну природу, є самостійною цінністю для їх носія, мають функціональну властивість нетоварності, належать особистості як такій та від неї невіддільні [5, с. 57].

Точка зору кожного з науковців безумовно розкриває нам сутність поняття «особисті немайнові права». Втім визначення І. Б. Усенка є досить стислим, і, на думку автора, не повністю розкриває суть особистих немайнових прав. С. В. Ківалов і Л. О. Красавчикова влучно розкривають поняття особистих немайнових прав, проте остання розглядає особисті немайнові права, спираючись на основи цивільного права України, а поняття, визначене С. В. Ківаловим, має більше конституційний відтінок.

Ми поділяємо погляди С. В. Ківалова та Л. О. Красавчикової і вважаємо, що до важливих ознак немайнових особистих прав людини і громадянина доцільно віднести наведені нижче.

Вони є невід'ємні, непорушні та невідчужувані. Особисті немайнові права не можуть і не повинні бути об'єктом посягання з боку інших людей або держави.

Вони є невичерпними. Розвиток людини і суспільства сприяють постійному розширенню немайнових прав фізичної особи.

Вони не можуть бути скасовані або звужені, при прийнятті нових законів або зміні чинних законів не допускається їх скасування чи перекручування.

Рівні для всіх однорідних суб'єктів. Не допускаються привілеї чи обмеження (дискримінація) за ознаками раси, кольору шкіри, переконань, статтю, етнічним і соціальним походженням, майновим станом, місцем проживання, за мовними або іншими ознаками.

Певним чином нормативно визначені. Конституції держав, інші конституційні нормативно-правові акти визначають перелік особистих немайнових прав, і на цій системі будуються засади цивільного, адміністративного, кримінального права держав.

Забезпечуються державою та суспільством, гарантуються владними органами держави і охороняються від порушень. Діють постійно.

Отже, *особисті немайнові права* – це закріплені правом можливості фізичного й духовного існування людини, її розвитку, що мають позаекономічну, деякою мірою позадержавну природу, ними володіють усі, незалежно від свого правового статусу, вони є невід'ємними, забезпечені та охороняються від порушення конституціями та іншими нормативно-правовими актами держав.

Відповідно до Європейської конвенції з прав людини, «жодна людина не може бути позбавлена волі інакше, ніж відповідно до процедури, встановленої законом, нікого не може бути позбавлено права на свободу й особисту недоторканність інакше, ніж відповідно до встановленої процедури, встановленої законом, і в таких випадках, до яких відноситься «законне затримання осіб для запобігання поширенню інфекційних захворювань, законне затримання психічнохворих, алкоголіків або наркоманів чи бродяг» [6].

Конституцією України до особистих немайнових прав віднесені: право на вільний розвиток своєї особистості (ст. 23); невід'ємне право на життя (ст. 27), право на повагу до гідності (ст. 28), право на свободу та особисту недоторканність (ст. 29); право на недоторканність житла (ст. 30); право на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції (ст. 31); право на невтручання в особисте та сімейне життя (ст. 32); право на свободу пересування і вільний вибір місця проживання (ст. 33); право на свободу думки і слова (ст. 34); право на свободу світогляду і віросповідання (ст. 35).

Що стосується осіб з психічними розладами, то вони володіють усіма із зазначених прав. Крім того, відповідно до ст. 5 Закону України «Про психіатричну допомогу» від 22 лютого 2000 р. особам, які страждають на психічні розлади, держава гарантує: фінансування надання психіатричної допомоги, безоплатне надання медичної допомоги особам, які страждають на психічні розлади, грошову допомогу малозабезпеченій особі, яка проживає разом із інвалідом I та II груп внаслідок психічного розладу, надання у державних і комунальних психіатричних закладах безоплатної діагностичної, консультативної, лікувальної, реабілітаційної допомоги в амбулаторних і стаціонарних умовах, здійснення всіх видів експертизи психічного стану особи, захисту прав, свобод і законних інтересів осіб, які страждають на психічні розлади, вирішення питань опіки, піклування соціально-побутове влаштування інвалідів, здобуття безоплатно відповідної освіти, встановлення обов'язкової квоти робочих місць тощо [7].

Разом із тим, в юридичній літературі є незаперечним твердження про те, що до осіб, які мають психічні розлади, може застосовуватись обмеження волі – тримання у психіатричній лікарні зі звичайним, посиленим і суворим наглядом; примусова госпіталізація та тримання на примусовому стаціонарі; тримання з метою спостереження або для обстеження обвинуваченого [8, с. 127–128].

До заходів обмеження прав і свобод осіб, які страждають на психічні захворювання, діюче законодавство відносить: 1) примусову амбулаторну психіатричну допомогу; 2) примусову госпіталі-

зацію до психіатричного закладу; 3) примусові заходи медичного характеру.

Підстави та процедура таких заходів визначені Законом України «Про психіатричну допомогу», який чітко визначає підстави для застосування заходів примусового лікування; визначає коло суб'єктів, які можуть бути ініціатором зазначених заходів, та інші особливості даної процедури. Крім того, даним законом визначено, що примусове лікування може бути застосоване на основі судового рішення, кожне наступне продовження терміну примусового лікування встановлюється також виключно судом.

Особи, які страждають на психічні захворювання, можуть тимчасово на визначений термін (на строк до п'яти років) або постійно визнаватись такими, що є непридатними до виконання окремих видів робіт. Може також бути обмежене їхнє право займатись певною професійною діяльністю, або обіймати деякі службові посади, якщо така діяльність може зашкодити безпеці інших громадян.

Прийняття Закону України «Про психіатричну допомогу» позитивно вплинуло на правове регулювання та охорону прав і свобод усіх осіб, в першу чергу громадян, які мають психічні розлади. Разом із тим проблема дотримання та охорони прав і свобод зазначених осіб, на наш погляд, знаходиться на сьогодні не в законотворчій, а в підзаконно правотворчій та правозастосовчій площині.

До проблем, що вимагають вирішення щодо повноцінного забезпечення прав і свобод осіб, що хворіють на психічні розлади, на наш погляд, необхідно віднести:

- по-перше, захист майнових прав зазначених осіб, який в умовах матеріального суспільства стає найбільш актуальним;

- по-друге, забезпечення дієвого громадського контролю за прийнятими рішеннями щодо зазначених осіб і порядку примусового їх опікування та примусового утримування у спеціальних закладах;

- по-третє, соціально-матеріальне забезпечення визначених у законодавстві України заходів щодо охорони прав громадян, які хворіють на психічні захворювання;

На думку автора, будь-яке відчуження майна зазначених осіб на користь родичів, опікунів і третіх осіб має бути заборонене. У разі визнання таких осіб недієздатними зазначене майно та активи, якими володіє хворий, мають бути передані у колективне користування комісії, до складу якої мають входити представники органів місцевого самоврядування, опікуни, родичі та представники громадських організацій, що за своїми статутними документами опікуються захистом прав таких осіб. Майно, кошти та прибутки від приватної власності хворого мають витратитись виключно на його утримання.

Рішення, що обмежують права і свободи зазначених осіб, мають прийматись виключно за погодженням із відповідною громадською організацією. У випадку необхідності термінової їх госпіталізації воно має бути прийняте в термін до трьох діб.

В умовах сьогодення хворі, які хворіють на психічні захворювання та не мають власних засобів до існування, повинні утримуватись з державного бюджету. Причому кожен такий хворий має отримувати від держави адресну допомогу. Кошти на недієздатних психічнохворих осіб мають витрачатись під суворим громадським та державним контролем.

Усе вищезазначене дає нам можливість сформулювати узагальнюючі висновки щодо забезпечення та захисту прав і свобод осіб, що хворіють на психічні розлади.

1. Права людини і громадянина – це закріплені правом можливості фізичного й духовного існування людини, стандарти яких мають позаекономічний і позадержавний характер, ними володіють усі особи незалежно від правового статусу, вони є невід’ємними, невідчужуваними та охороняються державою і правом.

В Україні особи, які визнані психічнохворими, мають усі визначені Конституцією та законами права і свободи.

Крім того, за цими особами законодавством України закріплено низка додаткових прав, серед яких найбільш суттєвими є такі: фінансування та забезпечення за рахунок держави медичної допомоги; здійснення безоплатної діагностики, консультацій, експертизи; публічний захист прав, свобод і законних інтересів зазначених осіб; соціальна опіка та пільгове працевлаштування тощо.

Разом із тим, відповідно до міжнародного і вітчизняного законодавства свободи зазначених осіб можуть бути обмежені.

Правовими обмеженнями прав і свобод психічно хворих осіб є: 1) примусова амбулаторна психіатрична допомога; 2) примусова госпіталізація до психіатричного закладу; 3) примусові заходи примусового характеру щодо психічно хворих осіб, які вчинили суспільно-небезпечні вчинки.

Напрямами вдосконалення правотворчої та правозастосовчої роботи із зазначеними особами є: створення дієвого механізму захисту майнових інтересів недієздатних психічнохворих осіб; суворий контроль громадськості не за позбавленням волі зазначених осіб, а за реальним забезпеченням державою невід’ємних природних їх речових прав.

Отже, реалізація зазначених у статті напрямів вдосконалення захисту прав і свобод осіб, які мають психічні захворювання, на наш погляд, позитивно вплине не тільки на стан їх комфортного проживання, але й покращить стан правопорядку у суспільстві.

Список літератури: 1. Конституція України // ВВР України. 1996. № 30. Ст. 134. 2. Основи правознавства: Підручник / За ред. І. Б. Усенка. К.–Ірпінь, 2000. 3. Правознавство: Підручник / А. І. Берлач, В. С. Ковальський; За ред. В. В. Копейчикова. К., 2005. 4. Основи правознавства: Навч. посіб. / Ківалов С. В. 5-те вид. Х., 2005. 5. Красавчикова Л. О. Конституційні права і свободи громадян. Х., 2001. 6. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод // Голос України від 10 січня 2001 року. № 3 (2503). 7. Про психіатричну допомогу: Закон України // ВВР України. 2000. № 19. Ст. 143. 8. Рабинович П. М., Хавронюк М. І. Права людини і громадянина: Навч. посібник. К., 2004.

Надійшла до редколегії 06.02.08

В. М. Супрун

ІНФОРМАЦІЙНИЙ СУВЕРЕНІТЕТ У СИСТЕМІ СУМІЖНИХ ЮРИДИЧНИХ КАТЕГОРІЙ

Активізація інтеграційних та глобалізаційних процесів у Європі сприяє зростанню значущості незалежності окремих держав, збереження їх особливої культури, традицій, національних надбань у багатьох сферах соціального буття. У цьому контексті проблема юридичного наукового розуміння і практично-правового втілення ідей інформаційного суверенітету набувають підвищеної актуальності. З одного боку це обумовлено інтенсифікацією процесів обороту інформації у внутрішній та зовнішній сферах соціальних і міждержавних відносин. З іншого – суттєвим негативним станом наукової і практичної невизначеності змісту означеної категорії та невизначеним, конфліктним її співвідношенням із сучасними науковими концепціями «державного суверенітету», «інформаційної свободи» та «інформаційної безпеки».

Метою даної статті є визначення місця, яке посідає вказана правова категорія у системі суміжних категорій, їх відмінних та спільних рис, а також параметри взаємодії понять, які дадуть можливість у подальшому сформулювати визначення поняття «інформаційний суверенітет».

Методологічною основою нашого дослідження є загальнонаукові і спеціальні методи дослідження. Зокрема, методи: системно-структурний, логічного аналізу, порівняльний, конкретно-історичний, матеріалістичної діалектики, техніко-юридичний та інші. Техніко-юридичний метод застосовується для виявлення нормативно-правових форм закріплення особливостей поняття «інформаційний суверенітет» у законодавстві України. Системно-структурний метод допомагає розкрити взаємодію суміжних із «інформаційним суверенітетом» явищ і категорій, визначити взаємовплив та взаємну обумовленість цього аспекту суверенітету зі станом інформаційної безпеки держави та реалізацією принципу свободи інформації, що формується в умовах становлення права на інформацію в Україні.